

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

ח ר מ י ם

- רט"ז -

נמסר בשבת פרשת בחקתי ה'תשע"א

נכתב בידי: הרב יוסף בן ארזה שליט"א
עימוד: תמנתי עיצוב גרפי

גברת שן טא א/א א/א

להני תרי חשובי העדה נושאי השיעור

הרב יחזקאל גולדפילד היו' לרגל אירוסי בתו תחי'

ולהרב פנחס לוי היו' לרגל נישואי בנו שיחי'

יה"ד שירון רוב נחת מכל צאצאיהם
ויזכו להגדיל תורה ולהאדירה

בפוקרה רב

לומדי השיעור והגר"א עוזר שליט"א

חרמים

א) כתיב 'אך כל חרם אשר יחרים איש לה' מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל. כל חרם קדש קדשים הוא לה'. ותנן (בערכין כח): חרמי כהנים אין להם פדיון אלא ניתנים לכהנים [כדכתיב ברישיה דקרא 'לא ימכר ולא יגאל']. ותניא (שם כט): חרמי כהנים הרי הן כהקדש לכל דבריהן [ויש בהן מעילה. תמורה לב:]: שנאמר 'כל חרם קדש קדשים הוא לה', נתנן לכהן הרי הן לכל דבריהן כחולין שנאמר 'כל חרם בישראל לך יהיה'. ואילו חרמי בדק הבית הרי הם כשאר קדשי בדק הבית שיש להם פדיון. והנה פליגי תנאי (כח): בסתם חרמים, רבי יהודה בן בתירא אומר: סתם חרמים לבדק הבית שנאמר 'כל חרם קדש קדשים הוא לה', וחכמים אומרים: לכהנים שנאמר 'כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו'. [א"כ למה נאמר 'כל חרם קדש קדשים הוא לה' - שחל על קדשי קדשים ועל קדשים קלים, והיינו דינא דהקדש עילוי המבואר במשנה תמורה לב]. וכן פסק הרמב"ם (ערכין ו,א) שסתם חרמים לכהנים [והביא קרא ד'כל חרם בישראל לך יהיה'].

ב) ונקדים לבאר תחילה גדרי חרמי בדה"ב וחרמי כהנים ואז נבוא להבנת ענין החרם בכלל. הנה הגר"ז (בסנטסיל ערכין כט) חקר בגדר חרמי בדק הבית האם הם חלות דין בפני עצמו או הנם הקדש בדה"ב לכל דבר ורק חלוקים בלשון הנדר, שהמחרים אומר 'הרי זה חרם' והמקדיש - 'הרי זה הקדש'. והוכיח מדברי רש"י שהחרמים הם חלות בפנ"ע, דאיתא בערכין (כט). ר' שמעון בן יוחאי אומר אין שדה חרמין נוהגין אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר והיה השדה בצאתו ביבל קדש לה' כשדה החרם. ומשמע מרש"י (כמו שהראה הלח"מ ערכין ה,יא) שדין זה אמור גם בחרמי בדק הבית [ואין נראה כן דעת הרמב"ם והראב"ד (שם)]. והלא ההקדשות חלים אף בזה"ז - ומוכח שדין חרמין הוא חלות דין בפנ"ע החלוק מדין ההקדש.

ונראה שיש להוכיח כן אף בשיטת הרמב"ם, מהא דילפינן (בערכין כח). שהמחרים שדה מקנתו - אינו מוחרם, ומשמע ברמב"ם (ו,א) שכן הדין גם בחרמי בדק הבית שאינם מוחרמים, והלא להקדיש שדה מקנה לבדה"ב ודאי אפשר כדכתיב בקרא - ומוכח שהחרמים קובעים דין לעצמם ולא נשתוו להקדש לכל דבר, ואינם חלים על דבר שאין יכול למכרו לעולם כגון שדה מקנה?

א ונראה שאינה ראה מוכחת ממקום שאין הכתוב מצוים לזמן שיש כהנים רק אין משמרות, דלא כ"ע ידעי דדין חרמין תליא במשמר, והלא אף הרמב"ם נחלק בדבר. ועוד, דבגליל מצויים חרמי בדה"ב יותר מחרמי כהנים ועתה שניהם אינם מצויים. ומה שסתם הרמב"ם ולא חילק בין יהודה לגליל, י"ל מפני שעתה הכהנים מצויים בשוה בכל מקום. וע' בירושלמי נדרים (ב,ד) דלחזק תירוצא לפירוש הריב"ז החלוק בין יהודה לגליל הוא שביהודה פסקו ונהגו כמ"ד סתם חרמין לכהנים ובגליל כמ"ד לבדק הבית. ואולם שאר המפרשים לא פירשו כן.

ב וערש"י בע"ז יג סע"א שיש חרמי בדה"ב בזה"ז, שפירש הא דאין מחרימין בזה"ז בחרמי בדה"ב ומשום תקלה. אך יש לדחוק שכונתו בזמן שהיובל נוהג ואין הבית קיים.

ג בתשו' חת"ס (יו"ד רכה) ביאר שגילה הכתוב שעיקר ענינו של החרם הוא החרמת הגוף בהחלט, וזה אין שייך כשהגוף אינו שלו. וכדבריו משמע מהמשנה (ערכין כח). שנימקה טעם הדין 'שאין אדם מוחרם דבר שאינו שלו' [וכבר העיר בשפ"א שם על האי טעמא הלא ילפינן לה מגוה"כ. אכן להחת"ס זהו תוכן הדין הנלמד, שאין מוחרים דבר שאינו שלו בהחלט]. ומבואר בדבריו שאף חרמי בדק הבית כן גדרם. וזה יתבאר לפי האמור להלן בפנים. אכן צ"ע הלא שנינו שהחרם חל על קדשים הגם שאין הגוף מוחרם אלא להעלותו בדמים, וא"כ גם כאן היה אפשר שיחול על כל זכויותיו שיש לו - אלא שגוה"כ היא, וא"כ היה מקום לומר שדוקא בחרמי כהנים הדין כן אבל חרמי בדק הבית הם כשאר הקדשות. אכן מדברי הרמב"ם נראה דה"ה לחרמי בדה"ב.

ויש לעמוד על שאלה יסודית בענין: מה מקום לדרוש מן הכתובים דין סתם חרמים אם הם לבדק הבית או לכהנים, הלא לכאורה הנידון הוא בכוונת לשון בני אדם ובדעתו של המחרים, האם כוונתו בסתם לחרמי כהנים או כוונתו לחרמי בדק הבית. אכן מדדרשינן קראי משמע שיסוד המחלוקת הוא בדין, ואינה שאלה מציאותית בכוונת הנודר. וביותר מוכח כן מהסוגיא בנדרים (יה: יט): שהמתפס נדרו ב'חרם' יש בו חילוק בין יהודה לגליל, דביהודה שמכירים בחרמי בדק הבית ובחרמי כהנים אמרינן דבחרמי כהנים קמתפס ומותר [לראבר"צ דסתם נדרים להקל], ובגליל שאין מכירים בחרמי כהנים [שאינם מצויים אצלם] - ודאי כוונתו לחרמי בדק הבית וחל הנדר. הרי שבמקום שהדבר תלוי בכוונת הנודר יש חילוק בין יהודה לגליל. ואילו בדיני חרמים עצמם, כשאדם מוחרם נכסיו בסתם, לא שמענו בשום מקום במשנה ובגמרא לחלק בין יהודה לגליל. ומוכח שאין בזה נידון בכוונתו אלא שאלה בעיקר דינם של 'סתם חרמים'. ואמנם כן כתב הקרן-אורה (יה:): שבסתם חרמים אין חילוק בין יהודה לגליל. ועוד כתב שאף אם יאמר בלבו שנתכוין לבדק הבית - דיינינן להו כסתם חרמים לכהנים [לחכמים], שאין כוונתו מעלה ומורידה. וכל זה צריך באור, שלכאורה אין מושג לעצמו של חרם סתמי עד שאתה דן בו היאך דינו, אלא יש בעולם שני מיני חרמים, חרמי כהנים וחרמי בדה"ב, וא"כ אין לנו לדון אלא על כוונתו, אם בסתם כוונתו לחרם הזה או לחרם הזה.

[והנה בהשגות הראב"ד (ערכין ה,יא) כתב שסתם חרמין בזמן הזה דליכא משמרות כהונה - לבדק הבית הן, שלא נתכוין אלא לשמים, וכתב שיש מקצת ראייה ממה שאמר בנדרים אין אנשי הגליל מכירים בחרמי כהנים. והלח"מ הביין דבריו

שלא באו ליד כהן הרי הם כהקדש וא"כ איך מניחים אותם בידו. וסברת התוס' ברורה, שהרי עומד בספק מעילה שמא אינו כהן והרי לפי הצד שזר הוא לא באו לידי כהן ונמצא מועל בהקדש. הא מיהת מבואר שלדעת רש"י חלות דין הקדושה והמעילה שבחרמי כהנים מיתלא תלי בחיוב הממוני של הנתונה, ועל כן במקום שאין חיוב ממוני משום ספק-ממון, אין חלות קדושה ודין מעילה. וע' באור"ש פ"י תרומות הכ"ו.

ונראה שרש"י נקט דחרמי כהנים אינם 'ממון גבוה' בעצם אלא ממון השבט הוא כתרומה, אלא שהטילה תורה דין קודש ואיסור מעילה [לשם גדר שלא יפסידו ממון הכהנים], ואם כן הרי חלות דין הקדושה נובע ממה שיש כאן חיוב ממוני, הלכך כשאין חיוב ממוני אין דין קדושה ומעילה. ואולם התוס' סוברים שביסודו הוא ממון גבוה ורק כשבא ליד כהן הותר לכהנים ופקעה הקדושה^ה.

והלכו בזה הראשונים לשיטתם בכ"מ, דהנה אמרינן בערכין (כ"ט). ההוא גברא דאחרמינהו לנכסיה בפומבדיתא. ואמר עולא אי הואי התם הוה יהיבנא כולהו לכהנים. והביא בשיטמ"ק שם מהרא"ש שהקשה הלא צריך ליתן לכהני משמר ואין המשמרות ידועים עתה. ופירש דהכי קאמר שהדין הוא ליתן לכהנים ואין להם פדיון הלכך אסורים. ואולם הרמב"ם (ערכין ה"א) כתב שבזמן הזה נותן לאיזה כהן שירצה. וצ"ע הלא בפשוטו אי אפשר ליתן לכהן שאינו מן המשמר דלא זכי רחמנא אלא לכהני משמר, וכמו גזל הגר וכד'.

והאיר עינינו בזה הג"ר אהרן קוטלר (כבשנת ר' אהרן נדרים יג) עפ"י דקדוק לשון הרמב"ם (ערכין ו"ה) שהחרמים ניתנים לכהן 'שבאותו משמר בשעה שהחרים' - והלא לכאורה הקובע הוא השעה שנותן לכהן ולא שעת ההחרמה, וכמו בגזל הגר שנותן למשמר שבשעת הנתונה ולא בשעה שנתחייב (כדמשמע שלהי ב"ק וברמב"ם פ"ח דגולה). ופירש הגרא"ק דלהרמב"ם שונה דין חלוקה למשמר שבקרבות ובגזל הגר מנתנת החרמים לכהנים, שבקרבות אין לכהנים כלום קודם שקבלו, דמשלחן גבוה הוא דקזכו, משא"כ בחרמים דשייכי בעצם לשבט הכהונה ואין כאן זכיה משלחן גבוה, הלכך הקובע הוא שעת ההחרמה שאז חלה זכיית הכהנים. [ואע"פ שלמדו גזרה שוה חרמים מגזל הגר לענין זכיית כהני משמר, אך בגמרא (ב"ק קי:): בעי רבא כהנים מהו שיחלקו גזל הגר כנגד גזל הגר משום דממונא הוא, או דלמא אשם קרייה רחמנא מה אשם אין חולקין אשם כנגד אשם אף גזל הגר, ופשטינן שאינם חולקים דאשם קרייה רחמנא. וא"כ יש לומר דחרמין דממונא הושוו לעיקר דין גזל הגר לולא הקישו לאשם]. ואם כן י"ל שזכיית הכהנים בחרמין תלויה בשעה ראשונה שמאז ממונא דכהנים הוא, שלא כגזל הגר שהוקש לאשם דמשלחן גבוה קזכו. ולפי זה הרי מובנת סברת הרמב"ם שבזמן הזה דליכא כהני משמר נותן לכל כהן שירצה, דלא דמי

ה ויש להעיר מקושיית רש"י בבכורות (לב) על הגרסה (שלפנינו) דלא יגאל דחרמים לא צריך, דכל היכא דבי בעלים הקדש נינהו. והקשה הלא קדשי בדק הבית נגאלין ומה ס"ד דחרמי בדה"ב לא ייפדו. ולכאורה לשיטתו היה מקום לומר שאין בזה פדיון כי בעצם הוא ממון כהן וכל עיקר חלות הקדש הוא כדי להגן על זכות הכהן. וי"ל.

ויש להוסיף ראייה מדברי היראים (שעה) המחודשים, שהנהנה מחרמי בדק הבית עובר בלאו ד'לא ידבק בידך מאומה מן החרם' האמור בעיר הנדחת ובע"ז, מלבד מה שעובר בלאו דמעילה [ולהלן תבואר שיטתו, מה ענין חרם דע"ז לחרמים המוקדשים לבדק הבית] - הרי שיש חלות 'חרם' על החרמין לקבוע להם לאו בפנ"ע ואינם כשאר הקדשות.

וכן יש לדקדק מלשון המשנה (בתמורה לב). 'אחד קדשי מזבח וכו' ומקדישין אותן הקדש עילוי ומחרימין אותן', ולרב הונא שם מיידי בחרמי בדק הבית - הרי משמע שהם שני דינים חלוקים, שלכך חילקם התנא ומנאם בתרתי, מקדישים ומחרימים [וע"ע להלן בסוף הדברים בבאור דברי הרמב"ם בפיה"מ].

ועוד יש להוכיח מפשטות דברי התוספתא (ערכין ד, ומובא בגמרא שם כח). דלר' אליעזר המחרים כל נכסיו - אינם מוחרמים, דכתיב 'מכל אשר לו' ולא כל אשר לו, 'מאדם' - ולא כל אדם וכו'. ופשטא דמלתא משמע שאף חרמי בדק הבית בדין זה [וע' גם בגטין לח: ובהשגות הראב"ד על הרי"ף שם ובחדו' הרמב"ן וסיעתו דדריש מהך קרא לענין מחרים עבדיו לבדק הבית - ד'מאדם' קאי נמי אסיפא דקרא דמיידי בחרמי בדה"ב], ואילו בהקדשות לא שמענו שלא יחול בדיעבד - הרי שהחרם הוא דין שונה מהקדש, הגם דתרוויהו לבדק הבית.

וכן יש להביא מפשוטי המקראות, המורים שיש חילוק בין מקדיש שדה אחוזה שנפדה לפי הסכום הקצוב בתורה, זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף, ובין מחרים שדה אחוזה שבפשוטו נראה שנפדה לפי שוויו, וכפי הנראה מפשטות הגמרא בערכין (כ"ט). וכן משמעות סתימת הרמב"ם ערכין ו, ד-ה], כמוש"כ המנ"ח (שנו) - הרי דלאו לכל מילי נשתוו חרמי בדה"ב להקדשות.

הרי מבואר מכל זה שהחרם וההקדש חלויות חלוקות במהותן הם, הגם שנשתוו להיותם שייכים לבדק הבית ולפדיון ולמעילה. ויתבארו הדברים להלן.

ג ועתה נבאר גדר חרמי כהנים. הנה יש לחקור האם עד שלא באו ליד כהן הנם 'ממון גבוה', והכהנים מגבוה זכו, כדוגמת חלקם בקרבנות דמשלחן גבוה קא זכו, וכמו גזל הגר שהוקש לאיל האשם דמשלחן גבוה קזכו, או דלמא החרם ממון כהנים הוא מתחילתו בעצם אלא שהתורה הטילה בו דין קדושה למעול בו עד שיבואו לידי הכהן. ולכאורה היה נראה כצד הראשון, מדניתן לכהני משמר דוקא כדילפינן (בערכין כח) בגזרה שוה מגזל הגר, ולכאורה לכל מילי שוו לגזל הגר. ואולם נראה שמחלוקת ראשונים בדבר, והולכים המה לשיטתם בכמה מקומות; -

דהנה תנן ביבמות (צט): גבי כהן-ספק שאין מוציאים את שלו מידו, ופרש"י לענין שאם החרים אין מחייבים אותו ליתן דתנן הכהנים אין מחרימים שהחרמים שלהם והכי נמי ספק-כהן שהחרים פטור. ותמהו התוס' ותורא"ש הלא חרמי כהנים עד

ד אכן בחת"ס נקט (בתשו' או"ח קכד ועוד) עפ"י סוגית הגמרא דלר"א אף הקדשות אינם חלים על כל נכסיו.

קדושה עצמית אלא אך דין קודש המסתעף מחיוב הנתינה לכהנים, שחיוב הנתינה לכהן הוא המוליד דין קודש ואיסור מעילה. והוכיח כן מהא דמיד שבאו ליד כהן הנם חולין בלא פדיון, דלא כמקדיש שדה אחוזה שכשיוצא לכהנים ביובל צריכים הכהנים ליתן דמיו להקדש (כמבואר במשנה ערכין כה:). ועל כן כשהכהן עצמו מחריש נכסיו הרי לא התחיל דין נתינה לכהן שהרי כבר יש לו בחרם זכות מעיקרא, הלכך אין צריך כאן משמר, שדין חלוקה לכהני משמר אינו אלא דין קדימה לאחר שחל דין נתינה משא"כ כאן שמעולם לא חל חיוב נתינה.

הרי שהתוס' ותורא"ש שהקשו ולא תירצו כהראב"ד, לשיטתייהו אזלי שתחילת דין החרמין היינו חלות הקדש לגבוה, ותחילת זכות הכהן אינה אלא כשבא לידו ולא קודם לכן, ורק כהני משמר זוכים בהם [והרי לשיטתם הושוו לגמרי החרמין לגזל הגר כנ"ל, ובגזל הגר הדין הוא שכהן שגזל מוציא מידו ומחלק לכל כהני משמר כדאיתא בב"ק קט: וברמב"ם גזילה ח,ט], ואילו שיטת הראב"ד כהרמב"ם שהחרמין מתחילתם ממון כהנים, ודין החלוקה לאנשי משמר אינו אלא דין קדימה בעלמא'.

ועוד מבוארת בזה פלוגתת הראשונים לשיטתם, דהתוס' בנדרים (יח:; והרא"ש (בפירושו שם) פירשו הא דתנן שהמתפיס נדרו בחרמי כהנים מותר - משום שמתפיס בחרמין לאחר שבאו ליד כהן שהם מותרים, אבל אם מתפיס בחרמין עד שלא באו ליד כהן - אסור שהרי הם כהקדש והוי דבר הנדור. ואולם מהנמו"י שם מבואר שחרמי כהנים בעצם הם 'דבר האסור' ולא 'דבר הנדור' גם קודם שבאו ליד כהן [דאחר שבאו ליד כהן הם 'דבר המותר' ולא 'דבר האסור']. ונראה לבאר דבריו עפ"י מה שכתב הראב"ד (נדרים א,יא) בטעם הדבר דהמתפיס בחלת אהרן ותרומתו מותר [ונתנו בזה הראשונים כמה וכמה טעמים - ע' בנדרים יב, ונתבאר בכ"מ], מפני שהחלה והתרומה לכהן נכסיו הן וכחולין לגבי ישראל הן. ובארנו דבריו הסתומים עפ"י ש"כ בקהלות יעקב (פסחים) בדעת הר"ש שיסוד איסור תרומה לזרים הוא מענין גזל, שהואיל והתרומה ממון כהנים הטילה תורה עליה דין 'קודש' להאסר באיסור חמור לזרים וזהו יסוד דין תשלומי תרומה, ועל כן אין התרומה בכלל 'דבר הנדור' מפני שאין בה קדושה עצמית שאפשר להתפיס בה אלא הקדושה שבה מסתעפת מהיותה ממון הכהנים [וכבר דנו האחרונים בגדר דין התפסה, אם היא המשכת קדושה או עכ"פ לשון של המשכת קדושה. ועל כן י"ל דהיינו דוקא בקדושה העומדת בפנ"ע ששייך 'להמשיכה' למק"א, ולא לקדושה שכל ענינה מסתעף מכח דין הממון. וע' תרועת מלך א], והרחבנו בזה במק"א". ובזה יתפרשו גם כן דברי הנמו"י לענין חרמי כהנים, שסובר כרש"י והראב"ד והרמב"ם שיסוד דין החרמין הוא ממון הכהנים ואין בהם קדושה העומדת בפני עצמה, ועל כן אין מועילה בה התפסה.

לגזל הגר שכל עיקר זכיית הכהן מתחדשת בחלוקה הלכך כהן שאינו במשמר אין לו זכייה מעיקרא, לא כן חרמין דמשעה ראשונה זכה בהן שבט הכהונה, והחלוקה לאנשי משמר אינה אלא דין קדימה, הלכך גם כשאין משמרות נוהגות איכא דין זכייה לכהנים, ושפיר נותן לכל כהן שירצה'.

והנה זו היא שיטת הרמב"ם, ואולם התורא"ש שפירש דברי עולא שלא כפשטותם, דס"ל שלא יתכן ליתן לכהן בזמן שאין נוהגות משמרות כהונה - משום דס"ל שתחילת דין החרמים הוא להיותם ממון גבוה אלא שהכהנים זוכים משל גבוה וכגזל הגר דדמי לאשם, ולא זיכה הכתוב אלא לכהני משמר בלבד. ואזיל התורא"ש לשיטתו ביבמות הנ"ל שתחילת דין החרמין כדין ההקדש ואינם ממון כהן ביסודם.

ונראה שהולך בזה הרמב"ם לשיטתו בגירסת המשנה בערכין (כה:; 'חרמי כהנים אין להם פדיון אלא ניתנים לכהנים כתרומה', ובשיטמ"ק כתב שיש למחוק תיבת 'כתרומה' וכ"ה בנוסח המשנה שבמשניות. וטעמו דהא חרמים ניתנים לאנשי משמר ולא לאיזה כהן שירצה כתרומה. ואולם דייק במלאכת שלמה מדברי הרמב"ם (הל' ערכין ו,ד) שגרס 'כתרומה'. וכך מבואר בפיה"מ לרמב"ם בתרגום החדש שכך היתה נוסחתו במשנה. ומה פשר הדמיון לתרומה - נראה שהכוונה לומר שביסוד הדין הוי ממון השבט כמו תרומה ואינו ממון גבוה, אלא שבחרמין יש דין קדימה בעלמא לכהני משמר, אבל כשאין משמר הם ניתנים לכל כהן שירצה כתרומה. ואולם השיטמ"ק מחק תיבת 'כתרומה' כשיטת הרא"ש והתוס' הנ"ל, שתחילת דין החרם להיותו ממון גבוה, ואין לדמותו לתרומה.

ועוד נחלקו בזה הראשונים לשיטותיהם, דהנה תנן (שם כה:). הכהנים והלוים אין מחרימין דברי רבי יהודה, ר"ש אומר הכהנים אין מחרימין שהחרמין שלהן והלוים מחרימין שאין החרמין שלהן. והקשו התוס' (בע"ב) הלא החרמים ניתנים לכהני משמר, וא"כ אם החרים כהן שאינו במשמרתו אמאי אינו צריך ליתנה לכהן אחר [ותירצו דלרווחא דמלתא נאמר טעם זה]. עוד תמה בתורא"ש (בשיטמ"ק ע"א אות ז) על טעם זה, הא מ"מ יהא חרם וימעלו בו עד שיזכה בו, ונפ"מ כשהחרים נכסים שאינם ברשותו שלא זכתה לו חצרו בהם. ועוד הקשה הראב"ד (בפירושו לת"כ בחקותי) הלא החרמים מתחלקים לכהני משמר בשוה, ומהו זה שאמרו 'שהחרמים שלהם'. ותירץ הראב"ד שהחרמין ממון כהנים הם ולא דמי לשדה אחוזה שהכהנים זוכים מגבוה, תדע שהרי כשבא החרם ליד כהן נעשה חולין בלא פדיון שלא כשדה אחוזה. עכ"ד. וכוונתו שאף כי יש קדושה ודין מעילה בחרמין קודם שבאו ליד כהן, אבל בעצם הנם ממון כהן וקדושתם איננה

ז ולא השיג הראב"ד (בסוף הל' ערכין) גבי המחריש ביה"ז שאינו ניתן לכהנים, מטעם התורא"ש שא"א ליתן לכהן שאינו במשמרתו - אלא שהואיל ואין כהני משמר דעתו של המחריש בסתמא לשמים.

ח בשיעור ריג

1 ובחז"א (בכורות כב,ו) עמד ג"כ על לשון הרמב"ם שנותן לכהני משמר שבשעת החרם, וצדד שהרמב"ם נקט משנתו בהחרים ונתן מיד, דאין לומר דחרמים שאני מגזל הגר שכבר קנו כהני המשמר את החפץ המוחרים, דכיון דכ"ז שהם ביד בעלים הן כהקדש אכתי לא קנו כהנים מיד. ואזיל החז"א לשיטתו (שם) שאין יכול ליתן לכהן יחיד אלא צריך לחלק בין כל כהני המשמר, דלגמרי הושוו חרמין לגזל הגר, ומה שאמרו 'לכהן שבאותו משמר' - נקט לשון יחיד במקום רבים. ועוד העיר בשפ"א (כה:; מדאמרינן 'כהן שהקדיש שדה חרמו' משמע ששייך שדה לכהן אחד. אכן לפי האמור י"ל שרשאים לחלוק שדה כנגד שדה, שלא כגזל הגר.

הקדש בדה"ב, הן חרמי כהנים, דלא מבעיא להתוס' והרא"ש שהם ממון גבוה ממש, הרי אינם שייכים לבדק הבית אלא חלות שם קדושה בפנ"ע להם, אלא גם לרש"י ורמב"ם וראב"ד ודעמייהו, מ"מ יש חלות שם 'חרם' שהתורה נתנה בו דין קדושה, ככתוב 'קדש קדשים הוא לה', ויש בו מעילה. הרי למדנו מכל זה שיש מהות בפנ"ע של 'חרם', וא"כ נפתח לנו מבוא לקושיא שפתחנו בה, מה ענינה של הפלוגתא בסתם חרמין, והלא יש לנו לילך אחר כוונת המחרימים והוראת הלשון. אכן לפי האמור מבואר שה'חרם' כשלעצמו הוא חלות שם בפנ"ע שנתנה בו תורה דינים מסוימים, ונחלקו התנאים במי שעושה 'חרם' סתם, איזה דין הטילה תורה על אותו חרם סתמי, דין חרמי בדה"ב או דין חרמי כהנים.

אכן צריך לבאר מהות ענינו של 'חרם' סתם. ויסוד הענין מבואר בספר החינוך (שנו), שהחרם בעיקרו הוא פעולת מארה וקללה, והואיל וישראל אינם תחת ממשלת מזלות אשר חלק ה' לכל שאר העמים אלא תחת ידו של הקדוש ברוך הוא, לכן לא תנוח בהם אלא טובה ושפע ברכה, ואילו המארה והחרם - על אויביהם ושונאיהם, על כן כי יקצר רוח אחד מישראל ויציא מפיו לשון קללה וחרם על ממונו וקרקעיו, שהם תחת הברכה, הודיע הכתוב שאי אפשר לו להוציא מרשות המבורך לרשות אחר, כי כל אשר לישראל שהם חלק השם - לו הוא, אבל מכל מקום אחר שבאמת כוונת המחרימים להוציא הדבר מרשותו, ראוי להשלים חפצו וישוב ברשות אדונו ויהא קודש.

ועוד הביא החינוך מהרמב"ן לפרש המשך הכתוב בפרשה 'כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת' שפירושו על פי הפשט בחרמין שמחרימים את האויב במלחמה, כגון אם נתון נתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם, ושם החרם נתפס ופועל ממש, כי שאר האומות אינם במעייני הברכות כישראל. ואם כי רז"ל דרשו מקרא זה לענינים אחרים [ע' בערכין ו - בערך היוצא ליהרג, ובכתובות לה - במחויב מיתה שאין לו פדיון בממון], אך זהו פשוטו של מקרא. ואעפ"י שאין זה הך דין החרמין שאדם מחרים מנכסיו, שהרי מחרימים ממון אחרים ולא ממונו - מ"מ ענין החרם אחד הוא, אלא שבישראל המחרימים את נכסיו אין החרם חל במלואו רק לענין זה שיצא מרשותו ואילו בהחרמת נכסי האויבים חל החרם לגמרי, ודינו לכליון ומות.

ויש לבאר עומק הענין, דהנה הוסיף הרמב"ן [בפירוש התורה בקצרה וב'משפט החרם' בארוכה - ושם כתב 'ואני אומר בשמא אחר בקשת המחילה', ואולם בפירוש התורה שכתב בסוף ימיו פירש כן בודאי ולא בשמא] שזהו המקור בתורה לענין חרמי הקהל, שיש כח ביד הציבור להטיל איסור או חיוב בתוקף של חרם על העוברים, ואף על הדורות הבאים, וכגון 'חרם דרבנו גרשום'. וכבר הוזכר ענין חרמי הציבור בדרז"ל במדרש [בפרקי דרבי אליעזר (לה) ובמדרש תנחומא (וישב)]. אכן בגמרא וברמב"ם לא הובא ענין זה, וגם הטור (ביו"ד רכה) קיצר מאד, וכל פרטי הדינים שבפוסקים יסודם ב'משפט החרם' להרמב"ן, ובדברי הרשב"א הר"ן והריב"ש תלמידיו, וכדהאריך הב"י שם]. וכתב הרמב"ן שמקור הענין בהך קרא, שהעובר על תקנת הציבור נלכד בחרם אעפ"י שהוא מישראל, וכפי שמצינו בעכשן שנתחייב מיתה

ומזמתקת היטב לפי"ז גרסת המשנה בערכין שהחרמין לכהנים 'כתרומה' - שיסוד ענינם שוה לתרומה שהם ממון השבט, ואילו הקדושה נובעת כסניף המסתעף מדין הממון כאמור. והתוס' והרא"ש שחולקים וסוברים דמהני התפסה בחרם קודם שיבוא ליד כהן, מפני שסוברים שקדושת החרמין כקדושת שאר ממון הקדש, וכשיטתם ביבמות ובערכין הנ"ל, ולשיטתם לא גרסי 'כתרומה'.

ולפי שיטת הראב"ד ודעימיה יובנו דברי ר"א מן ההר המחודשים (בנדרים יח) שחרמי כהנים יש בהם מעילה רק כשזר נהנה מהם אבל לא ככהן. ואין לדבריו הבנה אלא לפי שיטת הראשונים הנ"ל שהקדושה ודין מעילה ענינים כגדר ושמירה על זכיית הכהנים, שלכן אם כהן נהנה מהם אין בו מעילה, כי בעצם החרמין שייכים לכל שבט הכהונה מתחילתן כאמור. ואמנם מצינו להר"א מן ההר שהולך לשיטתו ביבמות (צט) שנקט כרש"י שם דכל חרמים שאינם עומדים להינתן לכהן משום דהמוציא מחברו עליו הראיה, אין בהם קדושה.

ויש לראות עוד שרש"י ותוס' הלכו לשיטתם בענין זה; בב"ק (ו סע"ב) כתב רש"י שחרמי כהנים אין בהם פטורא דמזיק הקדש אף קודם שבאו ליד כהן - והיינו לשיטתו שהחרמין מיסודן ממון כהנים הם ולא 'ממון גבוה' בעצם.

ובראש השנה (ד. ה:) נקט רש"י דבחרמי כהנים ליכא בל תאחר, שלא כבחרמי בדק הבית. והתוס' חולקים וסוברים שאף חרמי כהנים בכלל 'כי תדר נדר לה' וגו' לא תאחר לשלמו' - אך רש"י לשיטתו שחרמי כהנים לאו ממון גבוה נינהו אלא ממון הדיוט כתרומה. והתוס' לשיטתם דכל עוד לא באו ליד כהן ממון גבוה הם, וכהנים מגבוה קזכו.

ובמשנה בביצה (לו:) תנן לא מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין בשבת וביו"ט, ופרש"י סתם חרמים לבדק הבית. ופירש הרש"ש מדוע הוצרך לפרש כן ולא פירש בכל חרמים - משום שמנו שם כל אלו שהם משום מצוה, וסובר רש"י שחרמי כהנים אין בהם מצוה. ואמנם זה מתאים לשיטת רש"י דהחרמים בעיקרם ממון הדיוט הן ולא ממון גבוה, אפילו קודם שבאו ליד כהן.

ועוד יש להוסיף שהרמב"ם הולך עוד לשיטתו, שפסק (ערכין ו,י) שהמחרימים חצי עבדו ושפחתו לכהנים - הוא והכהנים שותפים בו [ומקורו בתוספתא (ערכין ד,יא) לפי גרסתו. חסדי דוד ואו"ש]. ומאי שנא מהקדש בדה"ב דאמרינן ביה פשטה קדושה בכולה. וע' צפנ"ע פ"ב נדרים ה"ח ופ"ו דערכין. אך הרמב"ם לשיטתו שבחרמי כהנים אין קדושה עצמית אלא דין קודש גרידא [המסתעף מדין ממון כהנים], הלכך אין בו דין פשטה.

ד הרי עולה מכל האמור שיש בחרמים חלות קדושה בפני עצמה, הן חרמי בדק הבית שאינם שוים לגמרי לכל דיני

הרי למדנו שענין החרם אחד בכל מובני החרם השונים - והוא הוצאת המוחרם, אדם או ממון, מכלל ישראל, מלהיותו תחת הברכה עמהם אל הקללה והאיבוד. אלא שמדרגות וחילוקים שונים בתוקפו של החרם; מיתה וכליון [באויבים, או בחרמי הציבור החמורים], הוצאה משם ישראל [כגון כותים], תקנות וחייבים בתוקף של קללה ואריה [כגון בחרמי ציבור], הרחקה מהקהל [בחרמים המוטלים על היחיד], החרמת נכסים [ואלו לא חלים לגמרי להיותם אובדים, אלא לענין הוצאתם מרשות בעליהם].

ובזה מובנים דברי היראים הנ"ל שהנהגה מחרמין המוקדשים עובר בלא ידבק בידך מאומה מן החרם' האמור בעיר הנדחת ובעבודה זרה - ומה ענין זה לזה? אך נקט היראים ששורש הלאו הוא להתרחק מכל דבר שנקרא עליו שם חרם וקללה, שעל כן עבודה זרה מכונה 'חרם' - שהיא תחת הקללה, וכך עיר הנדחת - שדנים אותה כעיר שיצאה מכלל ישראל, וכמובא בשנות אליהו (סוף זרעים ח"א, והובא בדברינו בכמה מקומות) שעל כן אנשיה נידונים בסייף, כי נתנה להם תורה דין בן נח שגדר הריגתם היינו כליון הרע והרשע כחרב מלחמה [ולא כשאר מיתות שענינם כפרת הגברא]. וכן חרמין דממון, יסודם בהוצאת הממון מתחת הקיום והברכה, אלא שבממון ישראל אין הקללה חלה בו אלא שיצא מרשות הבעלים.

וזוהו שנחלקו תנאים בסתם חרמין מה דינם, כי ביסוד הדבר המעשה הוא הטלת 'חרם' על הממון, שמטיל קללה על ממונו, והנידון הוא מהו דין התורה בממון של 'חרם'. הלכך אין הדבר תלוי בכוונתו, שגם אם יודע בעצמו שכוונתו היה לכהנים או לבדק הבית, אזלינן בתי דין סתם חרמין כמוש"כ הקרן-אורה - שהאדם מצדו אינו אלא מטיל 'חרם', ודין התורה הוא שקובע את דינו של הממון שתחת ה'חרם'.

ויש להוכיח שאין הדבר תלוי בכוונתו ודעתו של המחרימ, דבמדרש תהלים (בתחילתו) איתא ליצנותו של קרח בסיפורו על אשה שהיתה לה קרקע קטנה וכו' ולבסוף מרוב כעסה ועלבונה החרימה נכסיה והורו לה שהנכסים שייכים לאהרן הכהן [ומכאן הוכיח האו"ש כשיטת הרמב"ם והסמ"ג דנקטינן סתם חרמין לכהנים, דלא כהרא"ש שנראה שפסק שסתמן לבדק הבית]. והרי אשה זו שהחרימה לא ידעה למי ינתן החרם [ואדרבה בדעתה היה להפקיע הנכסים מהמתנות לכהן], ומוכח מכאן שסתם חרמין לכהנים גם אם המחרימ אינו יודע כלל שדין החרם לכהנים - הרי מבואר כנ"ל שמעשה החרם של האדם היינו הטלת קללה ואריה, ודין התורה הוא שמיחל עליהם את דינם להיותם הולכים לבדק הבית או לכהנים, ועל זה לא בעינן דעת האדם כלל.

ה) ויש להוסיף דברים בחילוק שיטות הראשונים; דהנה התוס' בתמורה (לב. ד"ה והאמר) נקטו שהאומר 'הרי עלי חרם לכהנים' יכול לחזור בו, שאין בזה דינא דאמירתו לגבוה כמסירה

כי מעל בחרם, וכן במעשה דפילגש בגבעה הטילו חרם על מי שלא יעלה במלחמה, ונתחייבו אנשי יבש גלעד מיתה. וכן במעשה דיהונתן שאכל מיערת הדבש. וזהו שכתוב ויפדו העם את יונתן ולא מת - כנגד לשון הכתוב בפרשת החרם 'כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה, מות יומת' - והטעם שנפדה מפני שהיה שוגג ולא ידע מהחרם. ודין החרם הזה מסור לציבור, כמו למלך ולסנהדרין, וכן יש כח לכל עיר ועיר כלפי אנשי אותה העיר.

והנצי"ב (בהעמק שאלה קמבה) דרך אחרת עמו בבאור אותם מעשים, שכולם היו בשעת מלחמה, כגון מלחמת יהושע ומלחמת השבטים בשבט בנימין, וכל הפורש באותה שעה מן הציבור ועובר על הסכמתם, חייב מיתה כדין רודף המסכן חיי אחרים].

והעולה מן האמור הוא שיסוד חרמי הציבור כענין החרם במלחמה, ששניהם נכללו בהך קרא כאמור - ונראה בבאור הדברים שיש כח לציבור לחוקק גזרה ותקנה שהעובר עליה יוצא מתוך קהל ישראל וחלה עליו הקללה והמות, שזו היא מהות החרם, אריה וכליון, אלא שבנכסי ישראל לא חלה הקללה עליהם מפני שהם תחת הברכה [רק ממונו יוצא עכ"פ מרשותו להקדש או לכהנים] ואילו באויבי ישראל או אף מי מישראל שעובר על חרם כלל ישראל, יוצא הוא אל הקללה וחל בו החרם.

ואף נידוי וחרם המוטלים ע"י חכם או ב"ד על העובר עבירות מסוימות, מדויק מהרמב"ן שבשרשם הם ענין אחד עם חרמי הציבור, אלא שיש שתי דרגות בחומרתם: נידוי וחרם, והחרם חמור שאינו שונה לאחרים ואין שונים לו, ואין נושאים ונותנים עמו וכו'. וכן איתא בארחות חיים (הל' נידוי וחרם) מתשובת הגאונים שיסוד הנידוי הוא שמוציאים [באופן זמני] את העבריין מכלל ישראל.

ואם כן נראה שגם חרמי בדק הבית וחרמי כהנים, ביסודם הוא ענין אחד עם שאר החרמין, שיסודם הוצאה מכלל ישראל ומ'מעייני הברכות', אלא שבאויבים חל החרם במלואו שהם בני מות, וכן בחרמים חמורים של הציבור כגון במעשים שבתנ"ך הנ"ל, ובחרמים המוטלים על היחידים מוצא העובר באופן זמני מכלל הציבור, ובחרמי ממון מוצא הממון מרשותו של הבעלים, ונעשה ע"י דין התורה ממון גבוה או ממון כהנים.

ויש להוסיף עוד, שבהמשך המדרש (תנחומא וישב) המובא ברמב"ן איתא שאף הכותים הוחרמו ע"י עזרא וסיעתו וגזרו עליהם שפתם פת כותי וכו'. והדברים מתאימים למה שכתב החת"ס (על גליון השו"ע באו"ח לט) שיש כח ביד הציבור להוציא מכלל ישראל אנשים המורדים ופורשים מן הציבור, לעשותם כגויים גמורים אף לקולא בדינים דאורייתא, ופירש בזה מה שאמרו בפ"ק דחולין שגזרו על הכותים להיותן כגויים גמורים, ומביא את הכתוב בעזרא 'והוא יבדל מקהל הגולה'. והוא ענין אחד עם דברי התוספתא שגזר עזרא על הכותים בחרם שיהיו כגויים. [הגם שסוגית הגמרא בחולין מדברת על גזרה מאוחרת יותר, מ"מ בענינם אחד הם, שיש כח ביד הציבור להוציא אנשים מקהל ישראל, שהוא ענין החרם].

ולשיטת התוס' והרא"ש ביבמות ובערכין ובנדריים, החרמין הוא ממון גבוה, ומגבוה זכו בה הכהנים.

אכן יש להעיר בשיטת הרמב"ם בחרמי בדק הבית משני מקומות; בפירוש המשנה (תמורה לב) נראה מדבריו שקדשי בדק הבית וחרמי בדה"ב ענינם אחד אלא שחלוקים בשמותם ובלשונם (ע' מג"ח שנו"ב). אך נראה שמכאן אין קושיא, שהמעין יראה שיש לפרש כוונתו שהדין שוה בשניהם לענין הקדש עילוי, ולעולם י"ל דלאו היינו הך ממש. אלא שעדיין יש להעיר מדברי הרמב"ם (מע"ק י"ב) שהמתכוין לומר הרי זו עולה ואמר שלמים לא אמר כלום, שאין פיו ולבו שוים, אבל נתכוין לנדור בעולה ואמר 'קרבן' או נתכוין לנדור בחרם ואמר הקדש דבריו קיימים, שהעולה קרבן והחרם הקדש. - הרי מזה משמע שענינם אחד, והרי לפי מה שנתבאר לעיל יש בהם כמה חילוקי דינים. ויל"ע.

ויש לדון בשיטת הרמב"ם שאמנם חלות החרם וחלות הקדש בדק הבית שוים ואין ביניהם חילוק אלא במעשה האדם, שזה מעשה הקדשה וזה מעשה החרמה וכדברי החינוך הנ"ל שיסוד החרם היינו הטלת קללה ולא הקדשה. ואולם חלות החרם היינו חלות הקדש דבדה"ב לכל דבר.²

² ועדיין טעון הסבר שסו"ס לענין כמה דינים הם חלוקים להרמב"ם כנ"ל; לענין חלות החרם על שדה מקנה ולענין פדיון קרקעות בקצבה האמורה בתורה. ושמוא יש להוסיף באור שאמנם מצד מעשה האדם הם חלוקים, כי האדם מצדו מחזיק נכסיו בהחלט, וכבאור החינוך החרם מצד עצמו היינו כליון ומיתה ואין לו פדיון, ועל כן אין שייך להחרים אלא דבר שהוא שלו לגמרי, לאפוקי שדה מקנה. ואולם כיון שדין התורה הוא שבישראל אין החרם שייך במשמעו היסודי, שהרי אין בהם קללה, נמצא א"כ שמעשה החרם בישראל חל למחצה, להיותו כהקדש לשמים שיש לו פדיון. וא"כ נמצא שבכל חרם יש גם 'הקדש', הלכך כשרצה לידור בחרם ואמר הקדש הלא על מה שהוציא מפיו יש לו כוונה, אלא שכוונתו היתה על יותר וזה לא אמר בפה, על כן ליכא חסרון דפיו ולבו שוין וכמו שהיה בדעתו לומר מאתים ואמר מנה. ולפי"ז אם נתכוין לומר הקדש ואמר חרם לא עשה כלום, דכלפי מה שאמר אין לבו שוה עמו.

להדיוט. ומזה נראה לכאורה שדעת התוס' שם דלא כשיטת התוס' הנ"ל ביבמות ובערכין שתחילת דין חרמי כהנים הוא לגבוה וכהנים מגבוה קזכו, שאם כן הלא בדין היה לדון בו ככל דיני נדרים שחלים באמירה גרידא³. אכן ברמב"ם (ערכין ו, לב) מבואר שאף ב'הרי עלי להחרים' יש בזה חלות נדר וחייב לקיים דבריו. ולכאורה יקשה לפי האמור לעיל בשיטת הרמב"ם שמעיקרו הוא ממון כהנים, א"כ מדוע יש בו דין נדר לגבוה.

ונראה מזה ששלש שיטות הן בגדר חרמי כהנים:

לשיטת רש"י חרמי כהנים מעיקרם ממון הדיוט הוא כנ"ל, ואף דין 'נדר' אין בהם, שלכך נקט (בר"ה ד ה) דליכא בל תאחר בחרמי כהנים, שאם היה החרם בכלל נדר הלא בנדריים איכא בל תאחר (שם ו). וכך נראית שיטת התוס' בתמורה שיכול לחזור ב'הרי עלי' שלא כבנדר;

להרמב"ם איכא דין 'נדר', ועל כן פסק (בהל' מע"ק י"ג) שעובר בחרמין בבל תאחר [וסתימת דבריו מורה שאף חרמי כהנים במשמע], ומאידך שיטתו שאינם 'ממון גבוה' וככל הנ"ל. ומה שעובר בכל תאחר י"ל דס"ל שלא גרע מצדקה, וכמו שכתבו התוס' ישנים (בר"ה ה:). ואזיל בזה הרמב"ם לשיטתו (בסוף הל' ערכין) שנראה מסתימת דבריו שהחרמין מצוה אף בחרמי כהנים [ודלא כשיטת רש"י בביצה הנ"ל, כבאור הרש"ש]. ויוטעם היטב לפי מה שנתבאר בשיטתו במק"א³ שדין 'אמירתו לגבוה' יסודו מדין הנדר עצמו ולא משום דיני קנינים דהקדש;

³ יא ואכן בשפ"א שם תמה על סברת התוס', הלא קדש הם לה' וממנו הכהנים זוכים ולמה לא נתחייב ב'הרי עלי'. אך לפי מה שנתבאר ל"ק.

